XXII, 157

VOORHEEN EN THANS,

DOOR

Mr. J. A. van der CHIJS.

Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doct.

Zoo nu nog sommigen klagen over de matheid van het glazen paleis der Indische aangelegenheden, in vroeger dagen mogt men met vrij wat meer regt spreken van het onbekende Oosten, van den schier stikdonkeren nacht, waarin toenmaals Indië voor Nederland was gehuld.

Eene Compagnie, meer koopman dan vorst, voerde daar het bewind, en vol angst voor mededinging, trachtte zij met de hevigste middelen alle aan haar monopolie schadelijke wetenschap bij het groote publiek te voorkomen. Als koopman gebruikte, of liever misbruikte zij daartoe hare vorstelijke magt.

En zij had gelijk zóó te handelen. Want welk verstandig koopman heeft ooit eenige wetenschap wereldkundig gemaakt, met wier geheimhouding hij wist zijn voordeel te kunnen doen? — Maar de schromelijke gevolgen, welke het geheimhouding-systeem der Compagnie in zoovele opzigten voor anderen, zelfs voor hare eigene dienaren, met zich sleepte, is ook een bewijs te meer, hoe onwaardig zij was den scepter te zwaaijen over de gezegende Indische gewesten.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K.EN W.

Zoo soms eenig licht in dien duisteren nacht van onwetenheid schemerde, dan was het een licht, dermate getemperd, dat het of onopgemerkt uitging, of onschadelijk voor de Compagnie en haar monopolie voortbrandde, en vooral niet te veel licht verspreidde. De Compagnie zorgde wel, zoo lang en zooveel zij vermogt, dat niet alles en in het bijzonder niets, dat haar onaangenaam was, aan den dag kwam, en dat o. a. geene „fameuse libellen," door wrevel en wrok in Indië gedicteerd, Nederland bereikten.

Het middel, dat zij daartoe gebruikte, bestond uit een verbod op het vrije verkeer tusschen de koloniën en het moederland.

Niets, letterlijk niets mogt van Indië naar Nederland worden vervoerd, dan met haar goedvinden. — Dit verbod kon zij vrij streng handhaven, omdat geene andere schepen dan de hare den verren weg tusschen beide landen aflegden, en hoogst zelden een voor haar vreemd schip eenige Indische haven verliet met bestemming naar eene Europesche haven, buiten Nederland gelegen. — Maar toch was zij in deze afhankelijk van de trouw harer dienaren; en hoeveel zij daarop mogt rekenen, zullen wij gelegenheid hebben nader te zien.

Uit den aard der zake was de magt der Vereenigde Oost-Indische Compagnie, zoo lang zij geen grondgebied bezat, voornamelijk tot hare schepen beperkt. Deze omstandigheid bragt te weeg, dat hare eerste orders schier uitsluitend op hare schepen en haar scheepsvolk betrekking hadden. Onder die eerste orders bekleedt eene voorname plaats de zoogenaamde Artikelbrief, eene soort van codificatie voor de dienaren der Compagnie van het toenmaals nog weinig beschreven Nederlandsche

zeeregt, en van allerlei bepalingen, meer uitsluitend op de dienst der Compagnie betrekking hebbende, welke men thans in een Regeringsreglement of in een Staatsblad zoude zoeken. Die Artikelbrief behelsde titels:

over de overheid, hare autoriteit en de gehoorzaamheid, die men haar verschuldigd is;
over de godsdienst, predikanten en zieken-troosters;
over de orde, die men op de schepen in verscheidene zaken houden zal;
over den ingang en vervaldag, mitsgaders de betaling der maandgelden en over hypotheek daar op te nemen;
over de verbetering (vermeerdering van tractement) dergenen, die in hoogere ambten gesteld worden;
over den partikulieren handel van dienaren der Compagnie;
over de botteliers, kwartiermeesters en het rantsoen;
over de wapenen en scheepsinstrumenten;
over het grove geschut en het schieten van eereschoten;
over de zieken, barbiers en wat daartoe verder behoort;
over de testamenten en goederen van overledenen;
over de straffen op verschillende delicten, en andere ordentelijkheden, op de reis voorvallende;
over het onderhouden van den Artikelbrief, de executie van alle sententiën en den provoost;
over de soldaten en hetgeen dezen bijzonder aangaat;
over de vrije lieden in Indië;

en eindelijk over het beëedigen van den Artikelbrief en de instructie van den breeden en partikulieren scheepsraad.

Deze korte inhouds-opgave van de 118 artikelen, waarin de Artikelbrief was verdeeld, is voldoende om in te zien, dat dit stuk een merkwaardig amalgama van allerlei voorschriften bevatte. Zoowel hierom, als omdat naderhand geen reden meer bestond voor de Compagnie om hare grondwet te wringen in den vorm

eener scheepsinstructie (zooals een Artikelbrief oorspronkelijk was), vermits haar gebied zich niet meer tot hare bodems bepaalde, maar zich integendeel over groote landstreken uitstrekte, zoude men met grond kunnen verwachten, dat zij dien vorm eerlang voor een beteren zoude verwisseld hebben. Doch het de Compagnie zoozeer kenschetsende behoud-systeem maakte, dat nog in de laatste dagen van het bestaan der Compagnie een Artikelbrief hare voornaamste wet bleef.

Wanneer de eerste Artikelbrief door de Compagnie is uitgevaardigd, is mij niet mogen gelukken te ontdekken. Men vindt hem reeds genoemd in artikel 18 der instructie voor den Gouverneur-Generaal Pieter Both, die van 14 November 1609 dagteekent. Hij moet alzoo tusschen dien datum en den 20sten Maart 1602, den dag der stichting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie zijn opgesteld. Later zijn nog Artikelbrieven uitgevaardigd op den 8sten Maart 1658, den 3den September 1672 en den 4den September 1742; en vermits die latere Artikelbrieven onderling nagenoeg woordelijk eensluidend zijn, vermoed ik, ook om andere, bijkomende omstandigheden, dat de inhoud van den eersten Artikelbrief der Compagnie niet veel zal verschillen van den inhoud van dien, welke een vijftigtal jaren later verscheen.

Dit vermoeden als juist aannemende, komt men tot het besluit, dat reeds in de allereerste tijden van het bestaan der Compagnie aan een iegelijk harer dienaren, nevens vele andere voorschriften, ook werd voorgehouden:

1° dat niemand op de uit-, noch op de te huisreis eenige andere kisten, koffers, tonnen, vaten, enz. enz. zoude mogen medenemen, dan die, waarvoor hij van de daartoe bevoegde personen vergunning had verkregen, op straffe van confiscatie;

2° dat niemand tijdens zijn verblijf in Indië zoude vermogen eenige waren, stoffen, vruchten, fraaijigheden of rariteiten naar

Nederland te zenden, onder welk pretext en aan wien ook, op straffe, als boven;

3° dat een iegelijk bij zijne aankomst in Indië en bij zijne terugkomst in Nederland zoude mocten gedoogen eene visitatie van zijne persoon en goederen, alvorens aan wal te mogen komen en zijne bagage te kunnen ontvangen;

4° dat nimmer juweelen, goud en zilver uit Indië naar Nederland zouden mogen medegenomen worden, en van andere zaken slechts ter waarde van het bedrag van drie maanden tractement van den overbrenger, wordende de medegenomene goederen geschat volgens den prijs, waarvoor de Compagnie die goederen in Nederland verkocht, alles op straffe van confiscatie;

5° dat alle journalen, kaarten en verdere geschriften, op de reis van en naar Indië betrekking hebbende, bij het bestuur der Compagnie zouden moeten ingeleverd worden, op straffe van het verlies van drie maanden tractement;

6° dat niemand, van welk ambt of kwaliteit ook, van den minsten tot den voornaamsten dienaar der Compagnie in Indië, zoude vermogen aan één zijner vrienden of aan iemand anders, zelfs niet aan één der Bewindhebbers van de Compagnie, in het partikulier eenigen brief te schrijven of eenig advies te geven omtrent den toestand van Indië of omtrent iets, dat op de Compagnie betrekking had, zijnde zulks alleen geoorloofd, indien de brief of het advies gerigt was aan al de Bewindhebbers of aan de kamer der Compagnie, in wier dienst men naar Indië was gegaan, op straffe, als boven; en

7° dat niemand zoude vermogen brieven uit Indië mede te nemen en in Nederland te bestellen, maar gehouden zoude zijn, om die brieven ter bewaring aan de daartoe aangewezene personen af te geven, ten einde in eene verzegelde doos met de officiële stukken van het Indische bestuur naar Nederland verzonden te worden.

Omgekeerd schijnt men van Nederland naar Indië vrijelijk brieven te hebben kunnen schrijven en medenemen, zooals o. a. schijnt te blijken uit de recommandatie-brieven met het bekende H. H. H. als post-scriptum (*help hem haastig*, ook wel eens uit te leggen als *houd hem hier*). Trouwens welk kwaad kon de Compagnie van een brief uit Nederland voor haar monopolie in Indië vreezen, vermits de gevreesde wetenschap slechts uit Indië kon vernomen worden?

Deze reeds onaangename bepalingen omtrent de correspondentie met Nederland werden in de Artikelbrieven van 1672 en 1742 nog hatelijker gemaakt door de toevoeging van de mededeeling, dat *alle partikuliere brieven uit Indië door de Compagnie zouden worden* GEOPEND, ONDERZOCHT *en, al naar mate het belang der Compagnie zulks medebragt*, BESTELD *of* AANGEHOUDEN *worden*.

Zelfs het geheim der post was alzoo voor de Compagnie niet heilig; — en het laat zich nagaan, welken invloed eene dergelijke handelwijze, eene zoo brutale inquisitie op de correspondentie moet gehad hebben. Wie kan nog lust gevoeld hebben, om de pen op te vatten tot het schrijven van een brief naar het vaderland, aan maag of vriend gerigt, terwijl men wist, dat die moeite welligt ijdel zoude zijn, en in allen gevalle vreemden zouden lezen, wat men wenschte, dat slechts bekenden vernamen? Hoe onbeduidend moeten niet de brieven geweest zijn, die in weerwil van dat alles, bij gebrek aan een ander middel van verzending, toch aan de zorg der Compagnie werden toevertrouwd. Het moet schier ondoenlijk zijn geweest, om eenige opwelling van het gemoed, eenig hartelijk woord op het papier te zetten, want onverschilligen zouden dat lezen en er vermoedelijk om lagchen. Wie zal het immer gewaagd hebben, om familie-geheimen aan het papier toe te vertrouwen?

De geestelijke
was zoo goed als
Is het dan nog
willekeurige, elders
slechts verlorene su
en hoe, hun ellend
te rekken? Kan h
gere Europesche m
de meest bedorvene

Doodelijker slag
respondentie tussch
Doch, waar actie i
bepalingen worden
duiking aanwezig. Z
zich aan de hatelijke
straf was op het te
naauwkeurig (?) ook
derland onderzocht
over, die aan de lo
met wier inhoud zij
telkens klaagden h
bestuur en telkens
bestuur plakaten en
meente aan hare ve
straffen bedreigd w
rijkheid der herinne
bewijze.

Nu zoude men v
geheimzinnige sluije
verborgen hield, me
genomen zoude zijn.
zulks als waarheid

De geestelijke gemeenschap tusschen Indië en Nederland was zoo goed als verbroken.

Is het dan nog te verwonderen, dat aan deze en dergelijke willekeurige, elders ongehoorde bepalingen zich in den regel slechts verlorene sujetten onderwierpen, die, onverschillig waar en hoe, hun ellendig bestaan in 's Compagnies dienst trachtten te rekken? Kan het nog bevreemding wekken, dat de vroegere Europesche maatschappij in Indië onder zulke wetten tot de meest bedorvene ging behooren?

Doodelijker slag dan de bovenbedoelde bepaling kon de correspondentie tusschen Indië en Nederland wel niet treffen. — Doch, waar actie is, is ook reactie; en waar strenge verbodsbepalingen worden gehandhaafd, zijn immer pogingen tot ontduiking aanwezig. Zoo ook hier. Op allerlei wijze trachtte men zich aan de hatelijke bepaling te onttrekken, en hoe streng ook de straf was op het ter sluiks overbrengen van brieven, en hoe naauwkeurig (?) ook personen en goederen bij aankomst in Nederland onderzocht werden, toch kwamen partikuliere brieven over, die aan de loerende oogen der Compagnie ontsnapten en met wier inhoud zij nimmer volledig bekend werd. Telkens en telkens klaagden hierover de Heeren XVII bij het Indische bestuur en telkens en telkens vaardigde dien ten gevolge dat bestuur plakaten en advertissementen uit, waarbij de goede gemeente aan hare verpligtingen in deze herinnerd en met strenge straffen bedreigd werd; — doch telkens te vergeefs. De talrijkheid der herinneringen en bedreigingen strekt hiervoor ten bewijze.

Nu zoude men verwachten, dat bij zoovele overtredingen de geheimzinnige sluijer, welke Indië voor Nederland grootendeels verborgen hield, meermalen opgeheven, ja eindelijk geheel weggenomen zoude zijn. Maar men zou zich bitter bedriegen met zulks als waarheid aan te nemen. Wel verscheuen er soms

werken of werkjes, die eenig meerder licht over het een of ander punt der Indische aangelegenheden verspreidden; wel zullen er eenigen geweest zijn, die, hetzij door eigen ervaring, hetzij door binnengesmokkelde brieven meer van Indië afwisten, dan aan de Compagnie lief was, maar toch was en bleef de kennis van Indië in Nederland in vroeger dagen betrekkelijk gering. Vele redenen werkten daartoe mede. Voorcerst was de zucht naar publiceren en publiciteit nog niet zoo groot, als in onze dagen. Verder compromitteerde men door in strijd met den Artikelbrief te handelen, zooal niet immer zich-zelven, dan toch den dienaar der Compagnie in Indië, aan wien men zijne verbodene wetenschap ontleende en die zelfs bij eene anonyme uitgave, voornamelijk door het toenmaals betrekkelijk geringe aantal Europeanen in Indië, ligtelijk uitgevorscht en in moeijelijkheden kon gewikkeld worden.

Eindelijk schijnen over het algemeen de ter sluiks ingevoerde brieven meer op handelszaken, dan op politiek, enz. enz. betrekking te hebben gehad, want bij iedere klagt van het Opperbestuur in Nederland over die brieven wordt als voornaamste grief daartegen aangehaald, dat zij over verboden handel liepen. En zulks behoeft ons niet te verwonderen, wanneer men nagaat, dat bijna ieder dienaar der Compagnie in Indië nevens de handelsbelangen zijner meesteresse, ook zijne eigene behartigde; dat morshandel van velen de voornaamste bezigheid was en dat schier ieder ambtenaar een koopman kon genoemd worden.

Onder dusdanige omstandigheden was alzoo, zelfs van de bewuste brieven niet veel heil tot vermeerdering van kennis te verwachten. De thans nog in Nederland bij het groote publiek heerschende onkunde omtrent Indië, en dat wel in een tijd, welke in vergelijking met vroeger zooveel meerdere gelegenheden om Indië te leeren kennen aanbiedt, is voorzeker een be-

wijs, dat die wetenschap, welke voor iederen Nederlander van groot belang is te weten, bij dat publiek nog eerst in hare werding verkeert en in vroeger dagen althans niet algemeen kan geweest zijn. Zij is nog niet populair geworden, als andere wetenschappen, waarmede ons volk reeds sedert jaren vertrouwd is. Zij is nog slechts het eigendom van eenige weinigen; op de scholen verneemt men daarvan nog zoo goed als niets. Doch een beter tijdperk schijnt allengs aan te breken. Couranten en tijdschriften en brochures en andere geschriften vloeijen over van bijdragen tot vermeerdering van de kennis van Indië. Niet alleen uit Valentijn in het studeervertrek, maar ook uit allerlei dagbladen aan de ontbijttafel en op de societeit en uit tallooze brochures in leesgezelschappen kan men die thans putten.

Mogten die laatste bronnen in den regel slechts wat zuiverder wezen! Doch, hoe ook door partijzucht of eigenbelang gedicteerd, zij vestigen toch de aandacht op Indië en welligt is thans de tijd nabij, waarop ieder eenigzins ontwikkeld Nederlander zal weten, dat Menado verder van Batavia ligt, dan Amsterdam van Rotterdam en dat een Javaan geen neger is.

Een merkwaardig staaltje uit vroeger dagen van de liberaliteit van de regering in Indië in tegenstelling met de vasthoudendheid van het Opperbestuur der Compagnie in Nederland levert ook de geschiedenis van het Indische postwezen. Want als de Gouverneur-Generaal van Imhoff, de *hersteller* van den vervallen staat van zaken en in menig opzigt ook de schepper van een beteren, vroeger in Indië nooit gekenden toestand, in 1746 te regt had begrepen, dat de oprigting van een postkantoor te Batavia en de aanstelling van postmeesters op andere plaatsen in Indië de eerste stap moest wezen tot het erlangen van een eenigzins geregeld postwezen, duurde het niet lang, of de Heeren XVII gaven hem omtrent dien maatregel

met betrekking tot de vrije verzending van brieven naar Nederland hunne hooge ontevredenheid te kennen.

„De Compagnie," schreven zij hem, „wil voor zich de vrijheid behouden om gebruik te maken van het regt tot onderzoek der brieven, haar bij den Artikelbrief gegeven; van welk regt zij zich niet *de bonne grace* (sic) zoude kunnen bedienen, wanneer men de verzending van brieven naar Nederland door tusschenkomst van een postkantoor of postmeesters toeliet: bovendien zoude dit voet geven aan het overmaken van andere bestelgoederen, waartoe men alle gelegenheid moet afsnijden." — Zelfs in het begin der tweede helft van de vorige eeuw viel alzoo aan een vrij verkeer van Indië met Nederland nog niet te denken, al werd zulks door een Gouverneur-Generaal geprovoceerd.

Dit verkeer schijnt eerst in de laatste jaren der achttiende eeuw allengs vrij te zijn geworden, toen bij de toenemende verslapping in alle deelen van het bestuur der Compagnie vermoedelijk ook de voorschriften van haren Artikelbrief niet streng meer werden gehandhaafd. Eenige wet, resolutie, plakaat, advertissement, billet, of hoe het stuk moge heeten, waarbij die Artikelbrief ingetrokken en het verkeer tusschen Indië en Nederland voor een ieder en in alle opzigten opengesteld is, weet ik niet aan te wijzen, maar het meerdere leven in Nederland op Indisch terrein en het vrij belangrijke aantal aldaar in dien tijd over Indië, met kennis van zaken geschrevene brochures doen mij vermoeden, dat er meer particuliere berigten, meer brieven vrijelijk overkwamen.

Eerst in de maand Julij 1811 vind ik een besluit van den Gouverneur-Generaal Janssen, regelende het postwezen tusschen Nederland en de Oost-Indische bezittingen. Zoodra en zoo dikwijls er gelegenheid tot afzenden voorkwam, zouden de brieven door tusschenkomst van het Gouvernement geëxpedieerd worden.

zou moeten zijn, om daarop nog den lezer in lang gerekte zinnen te willen onthalen.

Geen verstandige kan met het vorenstaande voor oogen het *thans* wenschen te ruilen met het *voorheen*; en zoo het waar is, dat

in 't verleden
ligt het heden,
in het nu, wat komen zal,

dan gaan wij eene schoone toekomst te gemoet; dan moeten er eenmaal nu nog schier ondenkbare middelen van gemeenschap tusschen het Oosten en het Westen ontstaan; dan eindelijk zal Indië voor Nederland zijn gelijk een boek, waarin ieder, die wil, kan lezen.

En zij zal komen, die schoone toekomst.

Bij al de reeds opgesomde hinderpalen in het verkeer tusschen moederland en koloniën, kwam nog, dat in den regel, wanneer geen oorlog de zee onveilig maakte, in de 17de en 18de eeuwen slechts *vijf malen* per jaar gelegenheid bestond, om b. v. brieven te verzenden van Batavia naar de Vereenigde Provincieën, welke brieven alsdan 6 à 8 maanden en soms nog langer onder weg waren. De gewoonte bragt namelijk mede, dat de schepen der Compagnie niet ieder afzonderlijk, maar vereenigd tot vloten van verschillende sterkte de reis naar Indië en terug maakten. Vier à vijf dezer schepen verlieten gewoonlijk gezamenlijk de reede van Batavia in de maand Julij van elk jaar, om over Ceylon naar de vaderlandsche kusten te stevenen; zestien à twintig in September daaraanvolgende; zes of zeven in October; vier of vijf in Januarij en eindelijk één schip, het zoogenaamde thee- of boekschip in Maart. Evenzeer bestond in Nederland slechts tweemaal per jaar met de voor- en najaars-schepen gelegenheid, om iets naar Indië te verzenden. Het verkeer tusschen de verschillende eilanden van den Indischen Archipel was, even als nog voor korten tijd, zeer ongeregeld en voornamelijk afhankelijk van weêr en wind. Daendels is de eerste geweest, die eene geregelde en tamelijk snelle postdienst over Java tot stand bragt. Sedert zijn tijd vertrekken wekelijks twee posten van Batavia naar Oost-Java, terwijl vroeger een brief in de west-moesson drie weken en in de oost-moesson minstens veertig dagen noodig had, om van de hoofdplaats langs den toenmaals eenigen, bruikbaren weg, over zee, Soerabaija te bereiken.

De gevolgtrekkingen, af te leiden uit eene vergelijking van onzen tegenwoordigen toestand in Indië met den hierboven beschrevenen, liggen zoozeer voor de hand, dat men een Cats